

Teorie a strategie sociologického výzkumu studentských hnutí (Mezinárodní „kulatý stůl“ o neklidných studentech)

ANTONÍN MATĚJOVSKÝ
Ústav sociálně politických věd UK, Praha

Původ, charakter a důsledky studentských hnutí v současném světě — to je téma, které zajímá nejen veřejnost, novináře, ale i sociology a z nich zvláště ty, kteří již po řadu let věnují své úsilí té sociologické disciplíně, kterou je možno prozatímne a nepřesně nazvat „sociologií studentů“.

Problémy, spojené s odpovědí na otázky vyvolané studentským hnutím, problémy, které jsou tím složitější, čím větší počet konkrétních případů bereme v úvahu a čím větší shromáždění sociologů se snaží na ně odpovědět, byly předmětem jednání mezinárodní konference sociologů ve dnech 6., 7. a 8. prosince 1968 v Paříži.

International Social Science Council svolal (ve spolupráci s Centre Européen de Coordination de Recherche et de Documentation en Sciences Sociales) „kulatý stůl“, věnovaný problematice studentských hnutí ve světě (The Study of Student Unrest. Etude des mouvements étudiants).

Pěti C. Hellera (tajemníka ISSC) se sešlo téměř čtyřicet sociologů ze čtrnácti zemí, převážně evropských (bylo ovšem zastoupeno i Japonsko, Kanada a pochoptelně početně i USA), nepočítaje v to asi dvě desítky pozorovatelů jak z organizací spolupracujících různým způsobem s UNESCO, tak z některých výzkumných pracovišť v Paříži.

Početná účast sociologů z USA, NSR, Anglie a Francie nebyla (jak je asi již pravidlem) vyvážena účastí sociologů ze socialistických zemí. (Z Polska přijel J. Szczepański, z ČSSR se zúčastnil autor článku.)

Ovšem, pokud bereme v úvahu země,

ve kterých studentské hnutí bylo či je jednou z dominant současné sociální situace, je možno toto shromáždění pokládat za reprezentativní. I když dnes pravděpodobně nejen pro jednotlivce, ale i pro organizace zabývající se výslovně shromažďováním informací o institucích i jednotlivcích věnujících se určité problematice je obtížné získat přehled, který by bylo možno pokládat za úplný či alespoň reprezentativní, podle znalostí autora tohoto článku je možno pokládat za reprezentativní zastoupení francouzských sociologů, sociologů z USA a částečně z NSR.¹

Cílem jednání, které bylo první v řadě akcí spojených společným tématem *Situation mládeže v současné společnosti (Satisfaction and Dissatisfaction of Youth in Contemporary Society, La situation de la jeunesse dans la société contemporaine)*, bylo nejen projednání současného stavu výzkumu studentských hnutí, případně organizací, jejichž existence byla nebo je studentským hnutím ohrožena (současná univerzitní struktura v některých zemích), ale i diskuse o podmínkách a možnostech komparace prováděných či projektovaných výzkumů v různých zemích.

Během třídenního jednání byla splněna jen první část tohoto záměru. Zástupci sociologických pracovišť z různých zemí se navzájem informovali o současném stavu výzkumů a o některých projektech pro nejbližší budoucnost. Jakmile však přišly na pořad jednání otázky možného vysvětlení studentských hnutí, případně teoretické koncepce současné sociologie studenta, docházelo spíše k ostré výměně názorů a diskuse směřovala více k zdů-

¹ NSR: Dietrich Goldschmidt, Max Kaase, Erwin K. Scheuch, Charles Zwingmann.
Canada: Toyomasa Fuse, Peta Rickerd.
Dánsko: Henning Friis.
Francie: Nicole Abboud, Noëlle Bissieret, Raymond Boudon, Pierre Bourdieu, Jacques Leenhardt, Louis Maheu, Alain Touraine, Albert Willener.
Velká Británie: Tom Burns, Albert Cherns, Marie Jahodová, Peter Laslett, Jeremy Mitchell, Eric Robinson, Peter Worsley.

Israel: Joseph Ben-David.
Itálie: Franco Ferrarotti, Guido Martinotti.
Japonsko: Michiya Shimbori.
Norsko: Natalie Rogoff-Ramsoyová.
Polsko: Jan Szczepański.
Švédsko: Torgny Segerstedt.
Švýcarsko: Jürg Steiner.
USA: Alexander W. Astin, Otto Klineberg, Seymour M. Lipset, Martin Malia, Jesse R. Pitts.

raznění odlišností různých koncepcí než ke sblížení stanovisek a k hledání styčných bodů. Je pak zcela logické, že úvahy o možných perspektivách mezinárodní spolupráce byly poznamenány rozdíly či přesněji rozpory v teoriích natolik, že nevyústily v konkrétní závěry. Zdá se, že pro organizátory setkání byl takový výsledek jistým zklamáním — pro jednotlivé účastníky, zvláště ze západních států (Francie, NSR, Anglie), spíše potvrzením současného neutěšeného stavu sociologické spolupráce.

Takové konstatování je ovšem nutno zpřesnit: Šlo o spolupráci při sociologických výzkumech, které překračují rámec pouhé sociografie, tj. které jsou založeny na určitých teoretických předpokladech takového typu, jenž umožňuje zajistit převedení teoretických předpokladů do oblasti empirie.

Takový úkol není snadný ani v rámci jedné národní sociologické disciplíny, tím obtížnější je pak jeho realizace v mezinárodním měřítku, kde k obtížím technického rázu přistupují problémy spojené s odlišnostmi jednotlivých nacionálních kulturních systémů, prestiž jednotlivých pracovišť nebo přímo jednotlivých „velkých patronů“ sociologie, a v neposlední řadě pak i problémy spojené s politickými i jinými rozpory současného světa.

Přes neuspokojivé výsledky jednání z hlediska organizátorů setkání a přesto, že hlavní cíl setkání — tj. sjednotit se na koncepci mezinárodního srovnávacího výzkumu či výzkumů — zůstal nadále spíše jen perspektivním úkolem, mělo setkání značný význam. Je přirozené, že samotná účast na takovém jednání poskytuje mnoho možností k navázání osobních dvoustranných i mnohostranných kontaktů, usnadňuje výměnu informací a výběr možných partnerů pro budoucí spolupráci na základě shodných nebo alespoň podobných teoretických a metodických stanovisek.

Ovšem hlavní výsledek tohoto setkání spočívá podle mého názoru v možnosti konfrontovat současné teoretické koncepty sociologie studentů, speciálně teoretické koncepty snažící se o vysvětlení studentského hnutí v současném světě, a s nimi spojené názory na možnou strategii sociologického výzkumu v této oblasti.

Většina informací, kterou máme o současné situaci u nás k dispozici, je totiž jistým způsobem deformována. Tato deformace nebo — jinak řečeno — jednostrannost našich informací, která vede k deformovaným představám o stavu v určité oblasti sociologického výzkumu ve světě, je dána několika faktory. Naše informace jsou většinou parciální, tj. známe určitou koncepci, určitou „sociologickou školu“, nebo máme jistý přehled o koncepcích v rámci jedné kulturní (případně jazykové) oblasti. Vzhledem k charakteru současných kontaktů našich sociologů se zahraničím, které zčásti mají ještě spíše oficiální než pracovní charakter, čerpáme tyto informace většinou z literatury a tento zdroj — i v případě, kdy se snažíme využívat především zpráv z časopisů — vede nutně k určitému opožďení našich představ. Konečně snad stojí za zmínku i skutečnost, že při hodnocení informací ze zahraničí funguje jistý „soukromý“ filtr každého z nás, filtr, který hodnotí dostupné informace podle našich vlastních, osobních názorů a představ a podle kterého některé přijímáme, jiné odmítáme, některé zveličujeme a jiné naopak podhodnocujeme. Předsudky, za které vděčíme jak svému sociologickému vzdělání, tak svým sociologickým zkušenostem (a v neposlední řadě i svému názoru na společnost vůbec), nelze nikdy zcela vyloučit. Je možné pracovat jen s vědomím vlastního omezení z nich vyplývajícího — a v tomto směru se také pokouším informovat o výše popsaném setkání sociologů v Paříži.

Toto setkání tedy umožňuje konfrontovat současné názory a představy předních světových sociologů na problémy spojené se studentským hnutím ve světě, a nejen to, umožňuje konfrontovat názory na vhodnost či nevhodnost určitých výzkumných postupů jak při analýze současného stavu, tak při sledování možných vývojových trendů v budoucnosti. Pro tuto konfrontaci jsou k dispozici v podstatě dva základní zdroje informací: jednak písemné materiály připravené většinou účastníků konference bezprostředně před jejím uspořádáním,² jednak záznamy z tří denní diskuse na samotném setkání. Ovšem neformální charakter pařížského setkání našel svůj výraz v prání většiny

² Většina materiálů existuje u nás prozatím jen v jednom exempláři.

účastníků nepořizovat oficiální protokol z jednání. Pokládám proto za vhodnější odvolat se při charakteristice jednotlivých stanovisek především na písemné materiály a použít osobních záznamů jen pro naznačení celkové reakce na názory jednotlivých účastníků.

Komplexní teorie studentského hnutí jako mezinárodního či světového jevu podali na konferenci dva významní sociologové — americký, S. M. Lipset, a francouzský, A. Touraine. Lipsetovo pojetí studentského aktivismu³ navazuje na jeho některé dřívější práce (viz např. *Student Revolt* 1965), ovšem ve srovnání s nimi je v materiálu, který zaslal jako podklad pro jednání konference, jeho koncepce vyjádřena jasněji a sevřeněji. Jde o ucelenou teorii studentského hnutí, která — i když se odvolává na některé poznatky z empirických výzkumů na amerických vysokých školách — je především opřena o určitou interpretaci historických a současných akcí studentů, o interpretaci, poplatnou zcela zjevně určité sociologické či spíše sociologicko-filosofické teorii společnosti.

Každý pokus o výklad studentského hnutí v současné době musí vycházet ze skutečnosti, že jde dnes o celosvětovou záležitost. Lipset uznává určité změny systému vysokoškolského vzdělání (jako např. byrokratizaci, absenci kontaktů studentů s profesory, apod.), pokládá však výklad studentského hnutí, založený na analýze university jako sociálního systému, za nedostatečný. Podstatným zdrojem politické aktivity studentů jsou podle jeho názoru faktory spojené s rozdílnými typy politických systémů. Vysvětlení politického aktivismu musí být založeno na sledování existující úrovně politického života, na sledování zdrojů a variant politické odpovědnosti. Studenti jsou v tomto pojetí mladí intelektuálové mobilizující veřejné mínění, tak jako často v minulosti, kdy studenti a intelektuálové byli předvojem revolucí. Ovšem mezi minulostí a současným stavem jsou určité rozdíly. Obecně však platí, že studentské a ostatní „mladé skupiny“ vykazují tendenci odlišit se od politických organizací dospělých způsobem, který M. Weber postihl rozdílem „etiky absolutních cílů“ (*Gesinnungsethik*) a „etiky odpovědnosti“ (*Verantwortungs-*

ethik). První je typická právě pro mládež, druhá pro dospělé.

Absolutní cíle nebo hodnoty mohou mít různé formy. Mohou to být hodnoty náboženské, hodnoty politického hnutí (strany), hodnoty spojené s globální společností, apod. Konflikt mezi mládím a stářím se pak projevuje jako konflikt mezi těmito hodnotami a společenskou praxí. Tak např. v komunistických zemích mnoho mladých lidí, a zvláště studentů, zdůrazňuje rozpor mezi ideály komunismu, jako např. rovnost a svoboda, a aktuální praxí tohoto sociálního systému. Podobně ve Spojených státech je v popředí studentského protestu proti společnosti rozpor mezi ideálem rovnosti a praxí rasové diskriminace.

Během 19. století byla studentská aktivita zaměřena především ve směru demokratizace společnosti a ve prospěch národního osvobození. Ovšem i tehdy např. v Německu, v době ztotožnění národního hnutí s Bismarckovou politikou a pruskou monarchií, bylo studentské i intelektuální hnutí pravicově orientováno. Podobná situace — podle názoru S. M. Lipseta — vznikla i po první světové válce, kdy studentské hnutí v některých zemích bylo orientováno příznivě vůči nastupujícímu fašismu ve třicátých letech. Ale i v těchto případech vykazuje pravicově i levicově orientované hnutí studentů a mládeže společnou antipatii vůči cizí (vnější) kontrole.

Charakter studentského protestního hnutí po druhé světové válce je třeba odlišit podle různých politických systémů. Zdroje studentského protestu jsou různé podle různých typů společností: málo vyvinuté země (*underdeveloped systems*), autoritativní režimy, hlavně komunistické a rozvinuté demokratické společnosti. V méně vyvinutých zemích je to rozpor mezi sociálními perspektivami vzdělané mládeže a mezi tradičně orientovanými elitami věkově starších skupin. Tento rozpor motivuje intelektuály a studenty v těchto zemích, kteří akceptují ideologie definující status quo jako nepřijatelný a vyžadují zásadní změny institucí a celkovou modernizaci společnosti podle vzorů pokročilých společností. Je to podobné hnutí, jaké existovalo ve východní Evropě během 19. století, kdy studenti a intelek-

³ S. M. Lipset, *The Possible Political Effect of Student Activism*, 39 s., Kulatý stůl o studentských hnutích, Paříž, prosinec 1968.

tuálové odmítali instituce své vlastní společnosti na základě srovnání se situací v Anglii a ve Francii. V situaci, kdy existující systém v těchto málo vyvinutých zemích je mezinárodně spojen s USA, opoziční studentské hnutí spojuje symboly USA (kapitalismus, svobodný svět) s konzervativními elitami vlastní společnosti. Toto nepřátelství pak spojuje nejrozdílnější ideové tendence „levé“ studentské opozice.

Téměř analogická je situace v různých komunistických zemích. I zde, pokud se studentské hnutí formuje jako kritika existujícího režimu, je zároveň kritická vůči jeho mezinárodní orientaci. Ovšem příčiny napětí mezi režimem a universitou a intelektuálním životem v komunistických zemích jsou především dány nedostatkem svobody, zvláště akademické a intelektuální. Intelektuální a vědecký život vyžaduje svobodu, a proto v autoritativních systémech existuje permanentní intelektuální opozice, manifestující se především v období krizí těchto systémů.

Studentské hnutí v rozvinutých demokratických systémech (*Student Protest in the Developed Democracies*) sice podobně jako v komunistických zemích obecně vyjadřuje rozpor mezi ideály a hodnotami intelektuálů na jedné straně a praxí sociálního systému na straně druhé, ale vzhledem k situaci v těchto zemích nabývá jiných dimenzí. Nedostatek intelektuální a akademické svobody zde nemůže být pocíťován, neboť moderní industriální společnost lze charakterizovat jako společnost, která v širokém měřítku akceptovala hodnoty a etiku universitního světa. Tím by mělo být zmenšeno napětí mezi tímto světem a širší společností. Přesto právě v zemích, které obvykle přiřazujeme k světu vyspělé industriální společnosti, studentské hnutí probíhalo a probíhá nejintenzivněji.

Protestní hnutí je v těchto zemích zaměřeno jednak proti zahraniční politice vládnoucích skupin (válka ve Vietnamu, Alžírská válka, apod.), jednak proti odcizení a manipulaci, která v určitých rovinách tuto společnost charakterizuje. Rozmach studentského hnutí v šedesátých letech je pak spojen s určitým zmírněním mezinárodního napětí.

Závěrem formuluje Lipset několik tezí o obsahu a důsledcích studentských hnutí obecně. Přes rozdílnou politickou situaci v jednotlivých typech společností, ve kterých studentské hnutí existuje, jeho společným obsahem je protest proti „statu quo“, a to nejen pokud jde o cíle a program, ale i pokud jde o metody politického boje (např. odmítání parlamentarismu). Pokud jde o důsledky studentských hnutí, rozeznává Lipset jednak krátkodobé a jednak dlouhodobé. Ke krátkodobým řadí především změny v poměru politických sil v zemích, kde studentské hnutí probíhá, např. posílení pravicových sil (výsledky voleb ve Francii), případně posílení tendencí k izolacionismu v těch zemích, kde jedním z hlavních prvků studentského hnutí je odpor vůči spojenectví s USA (např. v Japonsku). Mezi dlouhodobé důsledky počítá vytváření specifického charakteru politické generace, který se projevuje především v nových požadavcích na způsob participace ve společnosti. V tomto směru také předpokládá změny v politice některých zemí v době, kdy dnešní studenti dosáhnou věku 30 až 40 let a stanou se součástí vládnoucích elit ve společnosti.

Hlavní myšlenku své teorie vyjádřil Lipset výslovně v následujícím tvrzení: „Moje hlavní teze spočívá v tom, že intelektuálové, ať již uvnitř či mimo universitu, jsou profesionálně orientováni jako inovující avantgarda a že zaujímají politicky kritickou pozici. Kritická atmosféra na universitách pomáhá vytvářet a legalizovat tuto kritickou roli studentů, která je pochopitelně různá podle zemí, typů university a historické situace.“⁴

Do značné míry proti Lipsetovým názorům vystoupil s další obecnou teorií studentského hnutí A. Touraine. Ve srovnání s Lipsetovými názory je jeho koncepce přece jen méně obecná — vztahuje se podle vyjádření autora jen na industriální společnost, i když v jednotlivých případech uvažuje i situaci studentského hnutí v některých méně industrializovaných zemích.

Jeho staf, předložená na zasedání,⁵ je závěrem jeho knihy, publikované nedávno v Paříži a věnované analýze francouzského studentského hnutí na jaře 1968 a

⁴ Citují podle dopisu přiloženého autorem k jeho materiálu pro konferenci.

⁵ A. Touraine, *Ce n'est qu'un début*, 39 s., Kulatý stůl o studentských hnutích, Paříž 1968.

jeho širším souvislostem.⁶ Pro Touraina je studentské hnutí prvním signálem návratu sociálních konfliktů do poválečné společnosti. Jeho názory, opřené především o určitý typ analýzy francouzského studentského hnutí, a speciálně události od listopadu 1967 do června 1968 v Paříži, se opírají o dva hlavní předpoklady. Prvním z nich je charakteristika současné university, respektive vysokých škol v industriální společnosti jako součásti produktivních sil této společnosti, součásti, která perspektivně může zaujímat rozhodující pozici v systému produktivních sil industriální společnosti. Za druhé pak vychází z kritické definice industriální společnosti, kterou charakterizuje jako společnost (často ve shodě s názory Marcusovými) technokratické manipulace, racionalizované a řízené nikoliv již jen minoritními elitami, ale především velkými organizacemi — ať již výrobními, konzumními či výzkumnými. Protest, kritika této společnosti a případně (jako ve Francii) revoluční akce proti ní jsou vedeny nikoliv těmi, kteří jsou z ní vyloučeni, kteří žijí na jejím okraji, ale těmi, kteří jsou ve středu sociálního systému, kteří jsou nejvíce spojeni s aparátem rozvoje a změn této společnosti, kteří se nejpríměji (nejbezprostředněji) střetávají s velkými organizacemi politicko-ekonomické moci. Dnes již není možné vysvětlovat naši industriální společnost jako obrovskou organizaci, směřující k svému vlastnímu rozvoji a zanechávající kolem sebe nové chudé a neadaptované. Květnové hnutí již ukázalo určité industriální konflikty nového typu: protikladné síly nejsou na periférii, ale v centru této programované společnosti. A mezi nimi jsou studenti právě nejvíce disponováni pro přímé protestní (revoluční) akce. Studenti, stejně jako učitelé nebo výzkumní pracovníci, nejsou již mluvčími lidu umlčeného bídou a útlakem, jsou přímo sami postiženi politickými a sociálními rozhodnutími, přijímanými v té nebo jiné formě politicko-ekonomickou mocí.⁷

Zatímco dělnické vrstvy jsou z velké části integrovány se sociálním a kulturním systémem a rolníci, podřizující se zákonitostem tržního hospodářství, se dožívají do postavení méně vyvinuté sociální skupiny, studenti a intelektuálové,

ačkoliv sami nemohou tvořit politickou a sociální opozici, se pomocí intelektuální kritiky a fyzického násilí osvobozují z vlivu vládnoucí společnosti a *anticipují* budoucí sociální střetnutí. Hledají obtížné spojení s těmi kategoriemi, které nejtíže pocítují sociální kontrasty (dělníci, rolníci, etnické minority).

Jednota studentského hnutí v současném světě není dána stejnou politickou orientací, ale příznaky nových otřesů společnosti, stabilizovaných po druhé světové válce. Specifika studentského hnutí v industrializovaných zemích (v industriální společnosti) spočívá v odporu proti státu nebo velkým podnikům, více či méně těsně spojených s aktivní politickou mocí. Tento stát, tato aktivní politická moc dnes stupňuje svůj vliv nad těmi oblastmi, které dříve patřily jen soukromému životu. V takové situaci studenti již nevstupují do sociálních zápasů jako součást inteligence hrající roli avantgardy, nejsou již mluvčími porobeného lidu, ale střetávají se s politickou mocí, protože jejich profesionální pozice je staví do přímého protikladu s manipulací a s útlakem ze strany této moci. Profesionální pozici rozumí Touraine především oblast vzdělání a výzkumu, které jsou tak důležitými faktory rozvoje, že dnes vstupují do sféry vládního plánování, tedy do sféry politických rozhodnutí.

Pokud jde o rozdíly studentských hnutí (např. ve Francii, ve srovnání s jinými západními zeměmi), jsou dány především rozdílnou strukturou politické moci. Zatímco v zemích, kde politická moc je decentralizována (např. v Anglii), studentské hnutí zasahuje především oblast kultury a v tomto smyslu je možné je charakterizovat jako kulturní revoluci, ve Francii, kde gaullistický stát zajišťuje nadvládu jak staré, tak nové vládnoucí třídy, jak buržoazie, tak technokracie, studentské hnutí odmítnutím zastaralé university a bojem proti novým centrům ekonomického a politického rozhodování změnilo sociální situaci v zemi.

Zárodečný charakter tohoto hnutí jak ve smyslu tendencí budoucího sociálního vývoje, tak ve smyslu charakteru samotného hnutí — se projevuje i v utopičnosti jeho programu. V situaci, kdy sociální, politická i kulturní krize současné

⁶ A. Touraine, *Le mouvement du mai ou le communisme utopique*, Edition du Seuil, Paris 1968, 301 s.

⁷ A. Touraine, cit. práce, s. 277 a 282.

industriální společnosti není zdaleka evidentní, kdy fronta mezi protichůdnými sociálními silami není jasně vymezena, kdy jednotlivé skupiny neznají dobře ani své protivníky, ani své spojence, je utopie programů a požadavků logickým výrazem stupně uvědomění revoltujících vrstev. V této souvislosti autor připomíná některá počáteční stadia dělnického hnutí v první polovině 19. století.

Větší část materiálů zaměřených na vysvětlení studentského hnutí však byla věnována problematice specifické situace v jednotlivých zemích. D. Goldschmidt⁸ vysvětluje podmínky a příčiny vzniku studentské nespokojenosti a revolty v NSR objektivními podmínkami života a práce studentů na německých univerzitách. Tyto podmínky je možno podle jeho názoru charakterizovat jako podmínky, vyvolávající v masové míře takové reakce, které jen z hlediska absolutizace existujícího universitního systému mohou být chápány jako reakce mentálně nemocných. Jakmile však definujeme současný stav universitního prostředí, normalnost reakcí studentů z hlediska poznatků sociální psychologie, pak jen velmi zanedbatelné procento studentských reakcí je možno definovat jako reakce mentálně nemocných v přesném slova smyslu. Spíše je na místě hovořit o současné objektivní životní situaci studentů jako o stresové situaci.

Pojem stresu je autorem používán ve shodě s vymezením E. H. Eriksona, který vysvětluje stresovou situaci jako existenci sfér moci a vlivu, soudní pravomoci a vlastnictví, především pak oblastí vykořisťování — a tyto elementy charakterizuje jako součásti sociálního procesu, jako rysy geograficko-historické reality, ve které žijeme.⁹

Universita musí být zcela jistě chápána jako jedna z těchto sfér moci, které vyvolávají různé formy strachu a úzkosti před politickými a ekonomickými požadavky.

S odvoláním na některé speciální práce¹⁰ Goldschmidt uvádí jako možné zdroje této objektivní stresové situace některé charakteristiky současného universitního systému — jako např. systém zkoušek,

hierarchii autority, nejistotu studentů pokud jde o jejich sociální status, apod. Hlavní teze, která podle jeho názoru vystihuje studijní situaci studentů vůbec a zvláště situaci studentů v prvních letech studia, je definice této situace jako významného stresového stavu intenzivně psychologické povahy (když ne nutně fyzické či organické).

Autor pak diferencuje některé hlavní sféry, ve kterých se může tento stav projevovat, sféry, které sice můžeme studovat odděleně, které však ve skutečnosti existují a působí ve vzájemné souvislosti. Je to předně sféra osobního života studentů, jmenovitě pak obtíže spojené s procesem emancipace studentů vzhledem k jejich rodičům — jako např. finanční závislost studentů na rodičích, vliv přání rodičů pokud jde o výběr studovaného oboru (či přesněji rozpory mezi přáními studentů a rodičů pokud jde o volbu studijního oboru), napětí vyplývající ze střetnutí norem života spjatých s rodinným prostředím a norem studentského života (např. speciálně obtíže pocívané dívkami), atd.

Do této oblasti patří i nedostatečná informace a příprava studentů před vstupem na vysokou školu. Mnoho studentů má při vstupu na vysokou školu jen velmi mlhavé a vágní nebo i falešné představy o charakteru výuky a možnostech praktického uplatnění. Konečně působí i nedostatek možnosti splnit požadavky spojené s výukou, ať již plynoucí ze špatné přípravy na vysokoškolské studium nebo z materiálních obtíží, zvláště pak u ženatých studentů a vdaných studentek.

Druhou sférou, ze které vyplývá stresový stav, je samotná organizace university a vysokoškolského studia. Jde jak o obecné podmínky práce na universitě, tak o speciální situaci v jednotlivých disciplínách studia. Je to např. problém masového studia (mass departments), tj. nerovnováha mezi velkým počtem studentů a stavem učitelského sboru, spojená často s problémy nedostatečného vybavení knihoven, nedostatek místností ve škole i v kolejích. V důsledku toho žije mnoho studentů v neuspokojivých pracovních podmínkách. Struktura výuky jednotli-

⁸ *The Objective Study Situation of German University as a Stress Situation*, 19. s., Kulatý stůl o studentských hnutích, Paříž 1968.

⁹ E. H. Erikson, *Kindheit und Gesellschaft*, Stuttgart 1965.

¹⁰ H. Bacla, R. Geulen, *Arbeit und Angst im Leistungsbetrieb*, in: S. Leibfried (edit.); *Wider die Untertanenfabrik*, Cologne 1967.

vých studijních disciplín je dnes z hlediska potřeb studentů těž neuspokojivá. Goldschmidt upozorňuje v této souvislosti na výzkum, provedený v letech 1957—1964/65 Institutem pro výzkum vzdělání při Společnosti M. Plancka. V tomto výzkumu byly sledovány výsledky studia na řadě fakult některých německých universit (výsledky byly posuzovány podle úspěšného ukončení studia) a byla zjištěna závislost mezi charakterem studovaného oboru, přesněji řečeno mezi způsobem organizace studia a počtem studentů, kteří ukončují v předpokládaném termínu svá studia. Tato závislost však není jednoznačná, ukazuje se, že kromě rozdílů spojených s charakterem studovaného oboru působí i individuální rozdíly jednotlivých fakult téhož oboru.

Zobecněním výše uvedených poznatků dochází autor k vymezení sociální pozice studentů, která podle jeho názoru je dnes podstatně odlišná od sociální pozice většiny ostatních sociálních skupin konzumní společnosti.

Studenti — na rozdíl od ostatních, včetně svých rodičů — žijí ve stavu neuspokojení svých životních potřeb, orientování jen vůči své budoucnosti, přičemž materiální (finanční) závislost a omezení jsou jen zjevným vyjádřením obecnějšího stavu očekávání nejistého uspokojení v budoucnosti.

Jako jednu z hlavních cest při odstraňování této situace navrhuje autor reformu vysokoškolského vzdělání a vzdělání vůbec. Kromě návrhů na zkrácení celkové doby vzdělávacího cyklu a řešení metodických problémů výuky vidí jeden z nejnaléhavějších úkolů ve změně stře-
hé funkcionality současné university s její autoritativní hierarchií moci.

Pokus o vysvětlení zdrojů studentského hnutí v současném Japonsku předložil T. Fuse¹¹. Tento autor nejdříve uvádí některé poznatky o struktuře, historii a současné situaci studentského hnutí v Japonsku, zvláště pak objasňuje strukturu a formy práce největší studentské organizace „Zengakuren“, která v roce 1967 z 1 390 000 studentů na 820 universitách sruzovala 700 000 studentů z více než 400 universit.

Po stručném výčtu střetnutí studentského hnutí se stávající politickou mocí,

zvláště v roce 1968, formuluje určité vysvětlení shrnuté do pěti bodů. V prvním vysvětluje studentské hnutí jako projev rozrušení zákonné moci (Corrosion of Legitimation). Každý politický systém je opřen o stabilitu moci a autority, založenou na sociokulturních hodnotách akceptovaných určitým společenstvím. V Japonsku, které prochází konstituční krizí spojenou s odmítáním tradičních symbolů legitimní moci (postavení císaře ve společnosti), jde ovšem jen o určitou specifiku jevu, který je možno pozorovat např. i v USA nebo v NSR.

Japonská universita a její problémy jsou dalším, a podle výsledků průzkumu názorů studentů a učitelů samotných hlavním zdrojem studentského radikalismu. Autor charakterizuje japonský universitní systém, zreformovaný po druhé světové válce podle vzoru amerického systému vysokoškolského vzdělání, jako systém preferující formální stránku university před obsahem a kvalitou universitního života. Stručně řečeno, Japonsko se dnes — podobně jako jiné země — střetává s problémem „multiversity“ jako jedním z produktů postindustriální společnosti.

Tato multiversita je stručně charakterizována byrokratizací, větším napětím mezi vědou a technologií, expanzí humanitních a ostatních nepřírodovědných disciplín, podřízením university požadavkům moderních industriálních organizací, a s tím spojeným zaměřením na zisk.

Jako třetí zdroj radikalismu uvádí Fuse deprivaci sociálního statusu studentů. Tato deprivace, projevující se jak v ekonomické, tak v politické oblasti, vede ke konfliktům v každé společnosti, tím více ovšem v takové, jako je v Japonsku (tj. ve společnosti pokročilé industrializace), kde vládoucí politický systém věnuje méně pozornosti těm sociálním skupinám, které existují mimo loajální většinu voličů, tj. v určité izolaci od ostatní společnosti. A studenti vykazují mnohé znaky takových skupin.

Při výkladu studentského hnutí není možné opomenout ani demografické a ekologické faktory, mezi které patří například růst počtu mládeže vůbec, zvláště pak její koncentrace v universitních střediscích, vyvolávající vznik nejen nových generačních subkultur, ale usnadňující

¹¹ Toyomasa Fuse, *Student Radicalism in Japan: "A Cultural Revolution?"*, 35 s., Kulatý stůl o studentských hnutích, Paříž 1968.

radikalizaci a opozici vůči kultuře dospělé společnosti.

V této souvislosti pak autor uznává platnost vymezení studentského hnutí jako „kulturní revoluce“, pokud je tak označen přirozený výraz snahy mládeže o problematizování, odmítnutí a změnu daného stavu, zavedeného pořádku. V tomto směru pak universitní vzdělání, ke kterému patří snaha vychovávat studenty ke kritickému myšlení, vede zároveň tyto studenty ke kritice university i společnosti.

Podobně jako dříve uvedená analýza prof. Goldschmidta končí i informace o japonském studentském hnutí konstatacím, že prvním krokem k řešení současné situace musí být snaha o změnu archaického universitního systému a vytvoření moderního vysokého školství (systému vysokoškolského vzdělání).

Odlišný přístup k analýze amerického studentského hnutí ve srovnání s Lipsetovou teorií přináší informace A. W. Astina¹² o podmínkách a příčinách studentské aktivity. Obsahuje některé konkrétní výsledky longitudinálního výzkumu, který provádí American Council on Education. Autor konstatuje, že v současné době — přes mnohé a často velmi odvážné výklady studentského hnutí — jsou informace převážně žurnalistické a spekulativní, a že obsahují velmi málo empirických informací o osobních a sociálních determinantách studentského aktivismu. Existující empirické studie tohoto tématu byly většinou věnovány popisu jednání studentů jednotlivých institucí. Výzkum American Council on Education je založen na sledování 246 universit a kolejí, vybraných v r. 1966. V zásadě je sledována stará otázka individuálních diferencí — ovšem nejen studentů, ale i institucí. Proč někteří studenti demonstrují a jiní ne? Jaké charakteristiky studenta při vstupu na vysokou školu podmiňují jeho budoucí účast při různých formách protestní aktivity? Jak přesně je možno určit potenciální „rebely“ v době vstupu na vysokou školu? Tyto otázky, které mají být uvedeným výzkumem řešeny, naznačují i teoretické pozadí a cíl či smysl výzkumu. Respekt vzbuzuje rozsah výzkumného programu — pro r. 1966 a

1967 zahrnoval výzkum 246 universit a kolejí z celkového počtu 1 968. a dotazníkové šetření zahrnuje asi 200 000 studentů. Byla zjišťována protestní aktivita studentů při demonstracích proti válce ve Vietnamu, při akcích proti rasové diskriminaci a při protestech proti administrativním opatřením vedení vysokých škol. Podle dosavadních výsledků je mezi determinantami studentských akcí, zaměřených spíše na celospolečenské problémy (diskriminace černochů, Vietnamská válka), zjišťován především rozdílný charakter studentů vstupujících na vysokou školu (např. přibližně 70 % faktorů ovlivňujících účast na demonstracích), zatímco studentská hnutí proti universitní politice vedení universit přece jen do jisté míry závisí na charakteru universitního prostředí samotného.

Vedle teoretických koncepcí, vysvětlujících — ať již na základě empirických údajů nebo spíše z hlediska určité sociálně filosofické koncepce — současné či minulé hnutí studentů, bylo předloženo mnoho materiálů, které mají zjevně a často i výslovně hypotetický charakter. Materiály tohoto typu tvoří většinu příspěvků, a proto není možné informovat o všech. Je ovšem také dosti obtížné oddělit ty výklady, které jsou zcela jednoznačně koncipovány jako hypotetické, od těch, které mají jen formální charakter hypotéz.

Na hranici mezi jednoznačným vysvětlením a hypotetickou úvahou o studentském hnutí stojí stať J. Ben-Davida¹³, ve které autor formuluje vysvětlení problémů studentského hnutí ve formě hypotéz, i když faktický smysl jeho úvah ji řadí mezi pokusy vytvořit relativně ucelenou teorii studentského hnutí ve vyspělých industriálních společnostech.

Ben-David vychází z poznatků získaných výzkumy skupin studentských aktivistů, tj. těch skupin, které vedou studentská hnutí v různých západních zemích. Tito aktivisté podle jeho názoru akceptují jako ideologické východisko svého hnutí názor, že Západ jako kapitalistická společnost musí být zničen. V tomto smyslu také orientují svou činnost — tj. odmítají reformy této společnosti. (Jako příklad uvádí totální neúčast

¹² Alexander W. Astin, *Personal and Environmental Determinants of Student Activism*, Paříž 1968.

¹³ Joseph Ben-David, *Some Problems in the Study of Recent Student Disturbances*, 18 s., Kulatý stůl o studentských hnutích, Paříž 1968.

studentských aktivistů při úsilí o reformu vzdělání na univerzitě v Berkeley.)

Tento charakteristický rys ideologie i činnosti studentských aktivistů — *made in America* — je společný i hnutí v Západním Německu, Anglii a Francii.

Ovšem tato podobnost je spíše vnější a nevyjadřuje shodu obsahů a zdrojů hnutí v jednotlivých zemích. Hlavní otázkou, kterou se autor dále snaží vysvětlit, je postavení rozdílů mezi skupinami aktivistů a ostatními studenty. Opírá svá tvrzení především o poznatky získané průzkumy ve Spojených státech a charakterizuje jednání těchto vůdčích skupin studentského hnutí jako výsledek zvláštností procesu politické socializace v rodinách, ze kterých pocházejí. Odmítá takový přístup, při kterém vychází výzkum z komparace radikálních studentů (nové levice) s ostatní studentskou populací. Podle jeho názoru patří tato nová studentská levice mezi vůdce ("leaders") studentů, je tedy třeba srovnávat radikální levici s ostatními, „neradikálními vůdci“ studentů. Při takovém srovnání je možno konstatovat:

a) Radikální aktivisté se neodlišují od ostatních aktivistů pokud jde o socioekonomický a kulturní původ a školní vzdělání.

b) Ačkoliv názory obou skupin jsou — pokud jde o politické názory — blízké názorům rodičů, osobní vztahy členů radikální skupiny s rodiči jsou méně intimní.

c) Aktivisté nové levice jsou více odcizeni náboženským názorům svých rodičů. Ben-David také specifikuje pojem zvláštností procesu politické socializace: navrhuje ve výzkumu sledovat především sociálně ekonomický status, úroveň vzdělání, politické postoje a — jako zvláště důležité — manželské vztahy rodičů a mobilitu rodičů vzhledem ke studentům.

Jeho názory ho vedou k tomu, že předpokládá deformace politické socializace právě v rodinách s větší manželskou a rodičovskou mobilitou, a proto také vidí sociální prostředí plodící nový levý aktivismus studentů mimo universitu. Univerzitní prostředí je pak jen scénou, na které se projevují anomálie reakcí na způsob politické socializace v určitém typu rodin. Druhý poznatek, o který opírá své vysvětlení, souvisí se zjištěním vý-

razně vyšší radikální aktivity mezi studenty sociálních věd. Pokládá za důležité zkoumat, nakolik je tato skutečnost podmíněna samotným stavem sociálněvědních disciplín v současném světě. Podle jeho názoru může být vysvětlena buď zjištěním, že sociálněvědní obory přitahují určitý typ studentů (tj. s většími predispozicemi pro radikalismus), nebo naopak zvláštními podmínkami na fakultách sociálních věd nebo na některých univerzitách.

Již výrazně hypotetický charakter mají úvahy anglického sociologa T. Burnse¹⁴. Začínají jakousi — podle jeho vlastního vymezení — sociografií sociologie studentských hnutí, v níž vypočítává deset z existujících způsobů interpretace, které se podle jeho názoru navzájem vylučují. Není důležité vyjmenovat všechny — Burns uvádí například výklad studentského hnutí jako projev „převzetí politických rolí“, které rodiče studentů, patřící dnes ke střední třídě, svého času opustili. Proti tomu stojí rádobý marxistický výklad studentského protestu jako protestu odcizených obětí společnosti, ve které se socioprofesionální pozice stala jen funkcí industrialismu, byrokracie a technologického rozvoje. Jiné interpretace vysvětlují studentská hnutí jako snahu osvobodit se od tlaku, který představuje pět let intenzivního, řízeného a plánovaného studia, ztíženého v prvních letech soutěžením o udržení se na fakultě. Ještě jiní autoři vysvětlují studentská hnutí jako projev rozporu generací, další jako projev politických rolí studentů jako intelektuálů ve společnosti. Jedni je interpretují jako výlučně politická, jiní jako specificky apolitická hnutí. Smysl Burnsova textu ovšem není ve výčtu rozličných interpretací, které dnes v mezinárodním měřítku existují, a v konstatování jejich rozpornosti.

Burns upozorňuje především na diverzitu výzkumných koncepcí, které nutně doprovázejí diverzitu a protikladnost teoretických koncepcí, a na obtíže, které z tohoto faktu plynou pro pokusy o mezinárodní komparaci dosavadních výsledků, případně pro plánování mezinárodních komparativních výzkumů.

Podle odpovědi na otázku „Jaký problém máme řešit?“ volíme strategii a tak-

tiku našeho výzkumu, a ta může být velmi různá. Odpovíme-li na výše uvedenou otázku například ve smyslu koncepce, která hledá vysvětlení studentských hnutí ve střetnutí institucionalizovaného universitního systému, jeho autority, s nároky studentů na participaci, pak je nutné přijmout jako základ naší výzkumné strategie zásady spjaté s koncepcemi sociologie průmyslu (např. hnutí neo-human relations, analýzu formální a neformální organizace university, apod.).

Naopak akceptování koncepce, vysvětlující studentská hnutí jako projevy rozporů generací, vede k sledování chování a postojů studentů jako indikátorů politicko-sociální či sociálně psychologické změny.

Podle Burnsova názoru není možné v současných podmínkách volit mezi některou z podobných typů odpovědí na otázku „Jaký problém máme řešit?“. Nemožnost takové volby je podmíněna i samotnou povahou sociologie, která existuje jako vědní disciplína mimo jiné i proto, že sociální akce téhož druhu se liší podle toho, jaká skupina na nich participuje, a to i v případě, že jde principiálně o tuž sociální skupinu (např. o studenty vysokých škol). Proto se zdá pravděpodobné, že diferenciaci současných sociologických teorií studentského hnutí není jen výrazem nedokonalosti našich poznatků, ale že vyjadřuje svým způsobem realitu, která sama vyžaduje pluralitu vysvětlení. V tomto smyslu také autor formuluje základní výzkumné úkoly — jako např. výzkum postojů a aspirací studentů, institucionální a organizační struktury university, problémů participace studentů, atd. Tím otevírá, stejně jako mnozí jiní, problematiku strategie výzkumu studentských hnutí a sociologie studenta vůbec.

I v materiálech věnovaných těmto otázkám je možno zaznamenat značné difference názorů jednotlivých autorů, ovšem jde o difference jiného typu, než jsou difference teoretických koncepcí.

Zatímco sociologové, reprezentující snahu vytvořit pokud možno obecný (ať již v rámci určitého národního kulturního kontextu či v celosvětovém měřítku) teoretický výklad a zároveň základ další výzkumné práce v sociologii studenta, vykazují tendenci k jednodimenzionálním kon-

cepcím v teorii a tím pochopitelně i v strategii výzkumné práce, autoři formulující své názory ve formě hypotetických tvrzení uvádějí ve většině případů jiné možné alternativy řešení, a v důsledku toho nepokládají své představy o strategii výzkumné práce za jediné správné.

Tak například materiál předložený G. Martinottim¹⁵ obsahuje stručnou historii studentského hnutí v Itálii a formulaci problémů, které autor pokládá v souvislosti se studentským hnutím za nejzajímavější — jako je postoj levě orientovaných studentů vůči demokracii a vztah mezi sociálním statutem a politickou orientací studentů. Martinotti je si ovšem vědom možné plurality vysvětlení těchto problémů a proto soustřeďuje svou pozornost na charakteristiku oblastí výzkumu, které v souvislosti se studentským hnutím přicházejí v úvahu.

Upozorňuje na nebezpečí, které plyne pro budoucí zaměření výzkumu v oblasti sociologie studenta ze zvýšené pozornosti, věnované studentům samotným. Tato pozornost může na druhé straně vést k zanedbání „okrajových zón“ výzkumné problematiky a tím nejen deformovat naše poznání, ale i znesnadnit pochopení případného dalšího vývoje studentského hnutí.

Charakterizuje pak tyto „okrajové zóny“ výzkumu jako sféry, které nejen ovlivňují současné studentské hnutí, ale které mohou v budoucnosti tvořit jeho kladné či záporné komponenty, protože studenti mají tendenci navazovat těsné kontakty se „sousedními“ sociálními skupinami a strukturami.

Mezi tyto „okrajové zóny“ výzkumu zařazuje výzkum učitelů vysokých škol, zvláště pak akademických autorit, rodičů, politicko-administrativního aparátu a veřejnosti v širokém slova smyslu. Z této veřejnosti zvláštní pozornost zasluhují vztahy dělnické třídy vůči studentskému hnutí a stanovisko a charakter informací poskytovaných masovými komunikačními prostředky. Autor v závěru odmítá stanovit pořadí důležitosti jmenovaných výzkumných problémů — vzhledem k tomu, že dnes není dost dobře možné určit, zda krize projevující se studentskou revoltou je něčím ojedinělým, či zda je naopak prvním z projevů hlubšího napětí existu-

¹⁵ Guido Martinotti, *Social Status and Political Orientation among Italian Students*, 15. s., Kulatý stůl o studentských hnutích, Paříž 1968.

jícího i v ostatních sociálních skupinách a strukturách současné společnosti.

Není pochopitelně možné probrat všechny alternativy strategie výzkumu v oblasti sociologie studenta, ani návrhy výzkumů či výzkumných programů, více či méně konkrétních, které byly na jednání předloženy. Není to ani nutné, neboť již výše zmíněná tolerance většiny podobných materiálů umožňuje souhrnnou charakteristiku.

Stručně lze říci, že společným rysem téměř všech úvah o možné orientaci výzkumů je odmítnutí jednoznačných teoretických koncepcí, odmítnutí o to různější, oč konkrétnější je návrh výzkumného programu koncipován. Nelze to však podle mého názoru pokládat za jakýsi návrat k primitivnímu empirismu anglického typu, i když několik účastníků setkání si dalo práci dokázat, že právě základní teze obecnějších teorií jsou v příkrém rozporu jak s poznatky získanými empirickými postupy, tak se základními informacemi o sociální realitě v jednotlivých zemích.

Tak například P. Worsley¹⁶ ukazuje, že pro situaci v Anglii nelze použít teorie o deformacích procesu socializace jako zdroje studentského radikalismu — podle poznatků britských sociologů právě radikální studenti patří mezi skupiny vykazující vyšší stupeň socializace než ostatní, ani teorie o změně třídního původu studentů vysokých škol — v Anglii se složení studentů universit podle sociálního původu v podstatě nezměnilo od r. 1939, apod.

Nechť vůči teoretickým zobecněním není doprovázena jen uznáním nutnosti mnohodimenzionálního přístupu k problematice studentského hnutí, většinou je doprovázena i širším pojetím úkolů sociologie studenta — ať již ve směru problematiky sociologie vzdělání nebo sociologie sociálních hnutí. Zaměření většiny výzkumných cílů nebo projektů, o kterých bylo referováno, však zřetelně akcentuje problematiku universit (vysokého školství) jako sociálního systému, nebo — v souvislosti s tím — problematiku sociálních funkcí vysokého školství, či přesněji pro-

blematiku změn postavení a úlohy vysoké školy v současné industriální společnosti.¹⁷

V tomto směru se také nabízejí nejrealnější možnosti mezinárodní spolupráce, a také v této oblasti výzkumu přineslo setkání jediné konkrétní výsledky, alespoň v dílčí dohodě sociologů z několika zúčastněných zemí.

Je jisté těžké závěrem hodnotit význam mezinárodní konference o studentských hnutích, když — jak jsem se snažil ukázat — multiplicita a často rozpornost přístupů pokud jde o teoretické koncepce a šíří témat, které se objevily v úvahách o strategii výzkumné práce, znemožňují jednoznačné hodnocení. Přesto je, myslím, možné v několika poznámkách formulovat možný zisk z hlediska současného stavu v této oblasti u nás.

Především setkání ukázalo, že některé obecné sociologické teorie (např. teorie S. M. Lipseta a zčásti A. Touraina) nejsou přijímány s jednoznačným souhlasem — spíše se setkávají s dosti zásadní kritikou. Tato kritika postihuje nejen věcný obsah těchto koncepcí, ale je daleko radikálnější zaměřena proti obecným teoriím studentského hnutí vůbec. Nejde tu ovšem o jakési paušální odmítnutí teorie; tyto výhrady byly formulovány i sociology, kteří (jako např. P. Bourdieu) se ve své vlastní práci o teoretické zobecnění pokoušejí. Jde spíše o konstatování předčasnosti teoretických zobecnění vzhledem k současnému stavu poznání problematiky. Přesněji řečeno, nejde tu o odmítnutí teorie či o rezignaci na nutnost formulovat teoretická východiska při přípravě a provádění výzkumu. Jde o odmítnutí teoretických koncepcí určitého druhu, o odmítnutí teoretických koncepcí založených na sociální filosofii, prezentovaných jako jediné možné vysvětlení a ne jako jedno z možných, jde o odmítnutí teoretických koncepcí, které se pohybují na pomezí mezi sociální filosofii a úvahami kvalifikované žurnalistiky, reagující na objednávky určitých vrstev čtenářů či posluchačů.

Pokud teoretická východiska byla formulována proti tomuto typu koncepcí, vycházejí z vědomého uznání nutnosti

¹⁶ Peter Worsley, *Notes on the Strategy of Research into Student Protest*, 15 s., Kulatý stůl o studentských hnutích, Paříž 1968.

¹⁷ Z již citovaných např. T. Burns, P. Worsley, G. Martinotti, dále pak P. Laslett, *Student Unrest: Comparative Research on Great Britain, France and USA*.

A. Willener, *Les étudiants futurs „cadres“ et le problème de l'autonomie*; L. Maheu et P. Rickerd, *Systèmes universitaires et attitudes étudiantes*; R. Boudon, N. Bissere, J. Lagneau, *Les conditions sociologiques de la révolte étudiante* a další.

диферenciace a mnohosti variant výzkumu, z nutnosti formulovat teoretické předpoklady výzkumné práce tak, aby na jejich základě byl empirický výzkum ještě možný.

Zároveň se uznává současná nedokonalost sociologie jak ve smyslu omezenosti finančních, kádrových i organizačních možností, tak ve smyslu uznání sociální determinace samotného sociologického myšlení. Zdá se, alespoň podle některých výsledků pařížského jednání, že tento přístup slibuje vytvořit daleko výhodnější podmínky pro pracovní spolupráci sociologů než jednoznačná akceptace některé z „velkých“ sociologických teorií — i když pochopitelně ty tendence, které se dnes definují většinou právě odporem k těmto velkým sociologickým teoriím, nejsou nic jiného než zárodek konstituování dalších, i když ne nutně nových sociologických směrů.

Nezúčastněnému pozorovateli neunikne, že toto třibení názorů a rozpory, které byly v ústních projevech ostřejší, než by se zdálo podle písemně podaných stanovisek, mají své příčiny nejen v samotných trendech vývoje sociologie jako vědní disciplíny. Jsou také jedním z projevů odporu proti „velkým patronům“ v současné západní sociologii, ať již jde o odpor sociologů některých evropských zemí vůči dominantní úloze severoamerické sociologie, či o odpor „mladší“ (z hlediska postavení v hierarchii sociologických pozic) generace proti generaci starší. Podle dílčích zkušeností se tyto momenty dosti výrazně uplatňují jak mezi francouzskými, tak mezi západoněmeckými sociology. Ovšem i v sociologii platí, že ne vždycky ti, kteří mají v rukou prostředky a možnost rozhodovat, mají zároveň dostatek tolerance a schopností uznat možnost jiného řešení, než je to jejich. Z hlediska orientace naší výzkumné práce v oblasti sociologie studenta je pak možno (ne-li nutno) uvažovat — zvláště v případě, kdy pomýšlíme na mezinárodní uplatnění výsledků této práce — o jakési strategii strategie našeho výzkumu, tj. zda a nakolik naše práce probíhá v souladu se současnými trendy mezinárodního vývoje v této oblasti či mimo ně. Jestliže však dnes značná část západních sociologů pracujících v oblasti sociologie studenta pokládá za hlavní problém hledání odpov-

ědi na otázku „What is the problem?“, pak není důvodů, pro které bychom nemohli při rozumné koordinaci a alespoň minimálním vybavení výzkumných pracovišť uplatnit výsledky naší práce jako rovnocenní partneři.

Резюме

Антошин Матейовскы: Теория и стратегия социологического исследования студенческого движения

(Round table of Student Unrest)

В декабре месяце 1968 года «International Social Science Council» созвал международное совещание социологов о проблематике студенческого движения в современном мире. Благодаря заботе господина Ц. Геллер (секретарь ИССЦ) на совещании участвовало почти 40 социологов из 14 стран и прежде всего из тех стран, где студенческое движение представляет одну из доминант современной социальной и политической обстановки.

Материалы и дискуссии совещаний приносили, в особенности с точки зрения современного состояния «социологии студента» в Чехословацкой социалистической республике, некоторые интересные данные.

Социологическое объяснение студенческого движения в мире сегодня выразительно отличается что касается как конкретных показаний о содержании, детерминантах и возможных последствиях студенческой активности, так и что касается теоретических и методологических принципов. Кажется, что разъяснения в плоскости общей теории «мирового формата» являются скорее исключением (на упомянутом совещании фактически только концепция С. М. Линсет). Более часто имеют место попытки характеризовать студенческое движение с точки зрения специфической обстановки в отдельных странах (например Т. Фузе — Япония, Ц. Гольдмидт — зап. Германия, А. В. Астин — США и др.) или же с точки зрения определенного типа современного общества (например А. Тоураине). Выразительно были замечены те взгляды, которые формулируют показания о современном студенческом движении как гипотез и допускают мультиплицид возможных объяснений. Теоретические точки зрения движутся от пониманий, связанных с социологией политики, через социологию социальных конфликтов к социологическому анализу изменений высшего учебного заведения как социального учреждения.

В особенности концепции, пиущая объяснение современных студенческих движений в теоретическом и эмпирическом анализе преобразования социальной системы высшего учебного заведения в индустриальном обществе, обещает по моему мнению новые возможности не только для отдельных «народных» социологий, но и для международного сотрудничества.

Однако действительно то, что современное изучение студенческих движений можно характеризовать как искание ответа на вопрос: «какая проблема?».

В такой обстановке направляется ряд случаев и для чехословацких социологов, занимающихся проблематикой социологии студента, высшего учебного заведения и т. д.

Summary

Antonín Matějovský: Theory and Strategy of the Sociological Research into Student Movements (Round Table of Student Unrest)

In December 1968 the International Social Science Council convoked a symposium of sociologists concerning the problems of the student movements in the present world. Almost forty sociologists convened from fourteen countries, primarily from those where the student movement is one of the dominating factors in the contemporary social and political situation.

The materials and discussion presented at the meeting brought some interesting findings, especially from the viewpoint of the contemporary state of the "sociology of the student" in Czechoslovakia.

At present, the sociological explanations of the student movements substantially differ from one another not only with respect to the concrete statements on the contents, determinants and potential consequences of the students' activity, but also with respect to both theoretical and methodological principles. It seems that explications on the level of general theory on the "world scale" are rather an exception (on the mentioned meeting it was only S. M. Lipset's conception).

More frequent are attempts at characterizing the student movements from the viewpoint of the specific situation in the separate countries (e. g. T. Fuse — Japan, D. Goldschmidt — GFR, A. W. Astin — USA, etc.), or from the viewpoint of a certain type of contemporary society (e. g. A. Touraine). Views formulating the statements of the contemporary student movements as hypotheses and admitting the multiplicity of possible explanations were significantly represented. The theoretical starting-points shift from the conceptions connected with the sociology of politics through the sociology of social conflicts to the sociological analysis of changes in the university as a social institution.

Especially the conception looking for an explanation of the contemporary student movement in the theoretical and empirical analysis of transformations within the social system of the university in the industrial society promises — in the authors' opinion — new opportunities not only for separate national sociologies, but also for international co-operation.

In general, it holds good that the contemporary stage of the student movements may be characterized as seeking the answer to the question: "What is the Problem?"

This situation offers a whole range of opportunities also for Czechoslovak sociologists dealing with the problems of the sociology of the student, of the university, etc.